

ŞAHRUH'UN SÜNNÎ CANLANDIRMA SİYASETİ

Musa Şamil YÜKSEL*

Özet

Timur döneminde baskı altında tutulan Şîî akımlar, onun ölümünden sonra yaşanan otorite boşluğunda bir biri ardına kendi göstermeye başlamıştır. 1409 yılında ülkenin tamamına hakim olan halefi Şahrüh, saltanatı için potansiyel bir tehdit olarak algıladığı bu akımlar karşısında bazı önlemler almak zorunda kalmış ve ülkede ciddî bir Sünnî canlandırma siyaseti uygulamaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Timurlular, Şahrüh, İslâmîleştirme, Sünnî canlandırma, Şîî akımlar.*

Abstract

Shiite movements that oppressed during reign of Timur began to show themselves repeatedly in the authority gap occurred after his death. His successor Şahrüh, who dominated over the entire country in 1409, has been forced to take some measures against these currents which he perceived as a potential threat to his reign and followed a serious Sunnite revival policy.

Keywords: *Timurids, Shah-Rukh, Islamization, Sunnite revival, Shiite movements.*

Sünnî İslâm inancına sahip olan ve Sünnî din adamları ve tasavvuf ehli ile daima iyi ilişkiler içerisinde bulunan Timur, saltanatı boyunca güç kullanmak suretiyle Şîî akımların geniş çaplı bir harekete dönüşmesine izin vermemiştir. Örneğin 1381 yılında Şîî Serbedârlıların ülkesi Sebzvâr'ı tamamen ülkesine katan Timur, Serbedârlı reisi Ali Müeyyed'i tutuklayıp Semerkand'a

* Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

götürerek bir bahane ile ortadan kaldırmıştı. Bundan daha bir yıl önce ise Horasan'a girdiği zaman, İsfizâr'da yaşayan Serbedârlıları da sığındıkları bir kalede kuşatmış ve kale yıkılmak sureti ile içeridekilerin tamamı öldürülürken, bölgede ele geçirilen 2.000 kadar Serbedârlı da diri diri toprağa gömülmüşlerdi.¹ Timur, 1392 yılında ise Mâzenderân'daki Seyyid Kıvamüddin'in oğullarını mağlup ederek, yöredeki Şîî akideye sahip halktan ve dervişlerden birçok kimseyi öldürmüştü, Seyyid Kemaleddin ve ailesini Harezm'e, birkısım ahaliyi ise Semerkand civarına göndermişti.² 1393 yılında İsfahan'a giderken Enkıvan'da isyan eden bir grup İsmailînin de tamamını öldürmüştü.³

Batınî bir akım olan Hurûfilik'in⁴ kurucusu Fazlullah-ı Hurûfî ise Timur'un kudretine ve Sünnî olmayan akımlara karşı uyguladığı şiddete rağmen fikirlerini açıkça ilan etmekten çekinmemiş ve Timur'u *âyîn-i cedîd* olarak adlandırdığı görüşlerini kabul etmeye çağırmış, bunun üzerine Timur'un emriyle Mirza Miranşah tarafından yakalanarak Alıncak kalesine hapsedilmiş ve⁵ 1394 yılı Ağustos (796 yılı Zilkade) ayında idam edilmişti.⁶

Timur güç kullanmak sureti ile müfrit Şîî akımların, geniş çaplı bir harekete dönüşmesine izin vermediği halde, Timur sonrası dönemde Şîî akımların kendisini göstermesi bir birini takip etmiş, bu da halefi Şahrüh'u hiç vakit kaybetmeden ciddi bir İslâmîleştirme, ya da Sünnî canlandırma siyaseti izlemeye sevk etmiştir. Şahrüh'un böyle bir teşebbüste bulunmasında kendisinin şahsî dindarlığı etkili olmakla birlikte, asıl neden Şîî akımların yükselişi idi.

¹ Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, yay. Berahî Simnânî, Tahran 1363 h.ş., 91.

² Şâmî, *Zafernâme*, 128; Şerefeddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, I-II, yay. Muhammed Abbasî, Tahran 1336 h.ş., I, 413-14; Hâfiz-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, I-V, yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî, Tahran 1380 h.ş., II, 748.

³ Yezdî, *Zafernâme*, I, 444.

⁴ Hurufilik hakkında bkz. Hüsametdin Aksu, "Hurûfilik", *DİA*, XVIII, 408-412; A. Bausani, "Hurûfiyya", *EP*, III, 600-601; Abdülbaki Gölpınarlı, "Fadl Allâh Hurûfî", *EP*, II, 733-35; a.y., *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1989; Hellmut Ritter, "Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit, II. Die Anfänge der Hurûfisekte", *Oriens*, 7/1 (1954), 1-54; Yakub Ajend, *Hurûfiyye der Târih*, Tahran 1369 h.ş.

⁵ Hüsametdin Aksu, "Fazlullah-ı Hurûfî", *DİA*, XII, 278; Bausani, *a.g.m.*, 600.

⁶ Muineddin Muhammed Zemçî-i İsfizârî, *Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâf-ı Medineti Herat*, I-II, yay. Seyyid Muhammed Kâzım İmam, Tahran 1338-1339 h.ş., I, 478-79; İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamânı (1405-1447)*, Ankara 1994, 209; Gölpınarlı, *Hurufilik Metinleri*, 8; Ritter, *a.g.m.*, 1; Aksu, *Fazlullah*, 278; a.y., "A Brief Sketch of the Activities of the Hurûfî Movement and Its Spread Through Western Asia", *Islamic Culture*, LXXIII/2(1999), 117; Bausani, *a.g.m.*, 600; Vladimir Minorsky, "Persia: Religion and History", *Iranica: Twenty Articles*, (b.y.y.)1964, 250.

Şahrüh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti

Bunu daha iyi anlayabilmek için Timurlu ülkesinin önemli bir parçası olan İran'ın, XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyıl başındaki dinî topografyasına bakmak gerekmektedir. Bu dönemde halkın çoğunluğu Sünnî(Şafîî ve Hanefî) olmakla birlikte, Huzistan, Gilân, Mâzenderân ve Sebzvâr'da Şîilik ağır basmakta ve Rey, Kum, Kaşan gibi bazı şehirlerde de Şîî nüfus yaşamaktaydı. Adı geçen bölgelerdeki Şîiler genellikle On iki İmam inancına sahipken, Horasan'ın Kuhistan bölgesinde de yer yer (Nizarî) İsmailî gruplar mevcuttu.⁷ Sünnî halkın bir kısmı Moğol döneminden bu yana Şîilikten veya en azından Sufilikle etkileşmiş olan Ali yanlısı akımlardan ciddî anlamda etkilenmekteydi ki, Sünnî, Şîî ve tasavvufî unsurların bu karışımı, çeşitli sapkın akımların türemesine ve yayılmasına uygun bir dinî atmosfer yaratmıştı.⁸ Bu atmosfer içerisinde Hurûfilik, Muşa'sa'lık ve Nûrbahşîlik gibi müfrit Şîî hareketler, Doğu Anadolu ve Azerbaycan'daki Türkmenler arasında faaliyete geçen Kızılbâş(Safevî) hareketi, karizmatik cazibeye sahip olan Şîî Nimetullahîye tarikatının ortaya çıkması ve Serbedârlılar ile Nizarî İsmailîlerin yenilenen faaliyetleri XV. yüzyılın başında dinî ve sosyal yönden bir huzursuzluğa neden olmaktadır. Dolayısıyla konuyla ilgilenen araştırmacılar bu topografyayı “şaşkılık”, “karışıklık”, “belirsizlik” ve “çelişki” kelimeleri ile tasvir etmektedirler.⁹

Timur'un 1405 yılında ölmesinin ardından hâkim olan değişken siyasî şartlar içerisinde tahta oturan Şahrüh Şîilik, Sufilik ve sosyal adaleti kurmayı vaat eden mesih inancının karışımından oluşan akımları doğal olarak siyasî bir tehdit olarak algıladı.¹⁰ Çünkü genellikle Türk-Moğol hâkimiyetinin

⁷ İsmail Aka, “XV. Yüzyılın İlk Yarısında Timurlu Hükümdarlarının Dinî Tavrı”, *XV. Türk Tarih Kongresi'nde (Ankara 2006) Sunulan Bildiri*, 2; Maria Eva Subtelny-Anas B. Khalidov, “The Curriculum of Islamic Higher Learning in Timurid Iran in the Light of the Sunni Revival Under Shâh-Rukh”, *JAOS*, 115iii(1995), 210; B. S. Amoretti, “Religion in the Timurid and Safavid Periods”, *CHI*, VI, 617; Farhad Daftary, *The İsmâ'îlîs: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992, 412-13. İran'daki İsmailîler ile ilgili olarak ayrıca bkz. Farhad Daftary, “The Medieval İsmâ'îlîs of the Iranian Lands”, *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth, Volume II, The Sultan's Turret: Studies in Persian and Turkish Culture*, ed. Carole Hillenbrand, Leiden-Boston-Köln 2000, 43-81.

⁸ Bkz. Hans Robert Roemer, *Persien auf dem Weg in die Neuzeit: Iranische Geschichte von 1350-1750*, Beirut 1989, 160-62; Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 211. Ortaçağ İslâm devletlerinde Ortodoksluk ve sapkın düşünce ile ilgili olarak bkz. Bernard Lewis, “Some Observations on the Significance of Heresy in the History of Islam,” *Studia Islamica*, 1 (1953), 43-63.

⁹ Amoretti, *Religion*, 610 v.d.v.; Roemer, *Persien*, 160-61; Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 210.

¹⁰ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 211; Amoretti, *Religion*, 612-13, 623 v.d.v.; Daftary, *İsmâ'îlîs*, 455-67; Devin A. DeWeese, *The Kashf el-Hudâ of Kamâl al-Dîn Huseyn Khorezmî*:

putperestliğine ve sosyo-ekonomik adaletsizliklerine karşı bir tepki olarak yorumlanan bu tip dinî-sosyal protesto hareketleri, teşkilatlanma kabiliyetlerinin derecesine ve merkezî idarenin otoritesine bağlı olarak, başarılı Serbedâr hareketinde olduğu gibi, siyasî muhalefet hareketlerine dönüşebilmekteydi.¹¹ Zira 1381 yılında Serbedârlıların ülkesi Sebzvâr Timur tarafından tamamen ele geçirildiği ve liderleri Hâce Ali Müeyyed Semerkand'a götürülerek 1386 yılında öldürüldüğü halde, Timur'un ölmesinin merkezî idarede yarattığı boşluğu fırsat bilen Serbedârlı Sultan Ali, hiç vakit kaybetmeden ayaklanmış ve bu ayaklanma Şahrüh tarafından bastırılarak Sultan Ali öldürülmüştü.¹²

İsmail Aka'nın "Timur'un kudretli idaresi sırasında kuvvetli bir batnî veya müfrit bir Şîf hareketine tesadüf edilmemekle birlikte, daha sonraki devirlerdeki müfrit Şîf hareketlerinin bu dönemde için için faaliyetten geri kalmadığı, bu yılların görünüşte sükûn içinde olmasına rağmen gelecek için mühim hareketler hazırladığı anlaşılmaktadır" şeklindeki tespiti İran'ın bu dönemdeki dinî atmosferini çok güzel özetlemekte ve Şahrüh'un algıladığı tehdidin boşuna olmadığını göz önüne sermektedir.¹³

Fazlullah-ı Hurûfî'nin Miranşah tarafından öldürülmesi üzerine adamları, daha Timur döneminde özellikle Miranşah'ı "Marânşâh" (Yılanların şahı) şeklinde adlandırmak ve onu deccâl olarak nitelendirmek suretiyle Timurlulara karşı kuvvetli bir propandaya girişmişler ve göçebe Timurlu askerleri arasında da taraftar kazanmaya başlamışlardı.¹⁴ Şahrüh döneminde ise Hurûfîlerin sadece propaganda ile yetinmeyip, 1427 yılında kendisine bir suikast girişiminde bulunabilecek kadar ileri gittiklerini göreceğiz.

Bu dönemde İran'da güçlü bir şekilde yayılan Nimetullahîyye tarikatı, Şîf akidelerinin yayılmasını sağlamak suretiyle Safevî devletinin kuruluş sebeplerinden başlıcasını teşkil etmiştir. Zira Seyyid Nimetullah'ın On iki dilimli yeşil tacı kabul etmesi ve Kutbeddin Haydar hakkında medhiyeler

A Fifteenth-Century Sufi Commentary on the Qasîdat al-Burdah in Khorezmian Turkic, Basılmamış Doktora Tezi, Indiana Üniversitesi 1985, 61-62; Werner Caskel, "Ein Mahdî des 15. Jahrhunderts: Saijîd Muhammad Ibn Falâh und seine Nachkommen, *Islamica*, IV (1929-31), 60-61.

¹¹ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 211.

¹² Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, 11-12; a.y., *Mirza Şahrüh*, 12-13, 62-63; Jean Aubin, "La fin de l'état Sarbadâr du Khorassan", *Journal Asiatique*, CCLXII(1974), 110-116.

¹³ İsmail Aka, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şîlik", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993)*, İstanbul 1993, 85.

¹⁴ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 211; Ritter, *a.g.m.*, 7-28; Ajend, *Hurûfiyye*, 69-81.

Şahruh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti

yazması kendisinin On iki İmam Şiîliğine olan temayülünü de açıkça ortaya koymaktadır.¹⁵

“Safevîlerin iktidarının müjdecileri” olarak kabul edilen XV. yüzyılın Şiî akidelerine sahip ricali arasında daha önce Timur tarafından takibata uğramış olan Hâce İshâk-ı Huttelânî ile müridi Seyyid Muhammed Nûrbahş(ö.1465) ve onun tarafından kurulan Nûrbahşîyye hareketi önemli bir yere sahipti. Hâce İshâk-ı Huttelânî, Şiî mezhebinin yayılması için çalıştığından, Timurlulara, özellikle de Sünnîliğin samimî savunucusu olan Şahruh'a karşı düşmanlık besliyordu. "Işık bahşeden" lakabı ile ortaya çıkan Seyyid Muhammed Nûrbahş ise, daha çok Güney İran'da Kâtif taraflarında olmak üzere, ülkenin birçok yerinde faaliyet göstermekteydi. On iki İmam'dan Musa el-Kâzım'ın soyundan geldiğini iddia ederek kendini Mehdi olarak ilan etmiş, Şahruh'a karşı dinî bir ayaklanma çıkarmak suretiyle Ebû Müslim'in vaktiyle Emevîlerin çöküşünde oynadığı rolü oynamak istemiştir. Ona göre *mut'a nikâhı* meşru idi ve o, bid'atları kaldırmak suretiyle Hz. Peygamberin sünnetini yeniden yaşatma görevini kendi üzerine almıştı. Kendisinin bu düşünceleri gözden kaçmamış, Emir Bâyezîd tarafından 1423 yılında Huttelân yakınlarında yakalanarak Herat'a, oradan da Şiraz'a gönderilmiştir. Fars hâkimi Mirza İbrahim Sultan'ın bir müddet sonra kendisini serbest bırakması üzerine, Bahtiyarî aşireti mensuplarından büyük bir itibar görmüş ve adına hutbe okunup sikke kestirilmiştir. Bu yüzden tekrar yakalanarak Herat'a getirilen Nûrbahş, Cuma günü minbere çıkarılıp, halifelliğini reddettiğini ilan etmeye zorlanmış, ardından serbest bırakılınca da Rey civarındaki Şehriyâr kasabasına giderek ölünceye kadar burada yoğun bir Şiî propagandası ile meşgul olmuştur. Aynı şekilde oğlu Seyyid Şâh Kâzım-ı Feyzbahş, İran'da Nûrbahşîliğin yayılması hususunda büyük bir gayret gösterirken, müridleri de Nûrbahşîliği Hindistan'a götürmüşlerdir.¹⁶

İran'ın Huzistan bölgesinde dinî-siyasî varlıklarını sürdüren Muşa'sa'ların bir kuvvet olarak ortaya çıkışı da Şahruh zamanına rastlamaktadır. Şiî

¹⁵ Aka, *Şiîlik*, 86; M. Fuat Köprülü, “Anadolu'da İslâmiyet”, 77-78.

¹⁶ Nurullah-ı Şûşterî, *Mecâlisü'l-Mü'minîn*, II, Tahran 1365 h.ş. 145-148; Aka, *Şiîlik*, 86; D. S. Margoliouth, “Nûrbahşîyye”, *IA*, IX, 355-356; Muhammed Riaz, “Mir Sayyid Muhammed Nur Bukhsh”, *JPHS*, XVII(1969), 180-188; Said Amir Arjomand, *The Shadow of God and Hidden Imam: Religion, Political Order, and Societal Change in Shi'ite Iran from the Beginning to 1890*, Chicago-London 1984, 74-75. Nûrbahşîlik hakkında geniş bilgi için bkz. Shahzad Bashir, *Messianic Hopes and Mystical Vision: the Nûrbahshîyya between Medieval and Modern Islam*, Columbia 2003.

akidelerine bağlı bir Arap sülalesi olan Muşa'şa'ların kurucusu, Vâsıt doğumlu Seyyid Muhammed Felah(ö.1461 veya 1465) da İmam Musa el-Kâzım'ın soyundan geldiği iddiasıyla Mehdi olduğunu ilan etmişti. Muşa'şa'lar bir yandan komşusu oldukları Timuruların Fars bölgesi hâkimleri, öte yandan da Bağdad'a hâkim olan Kara Koyunlu mirzaları ile mücadele etmişlerdir. Seyyid Muhammed'in oğlu Sultan Muhsin zamanında iyice kuvvetlenen Muşa'şa'lar, Bağdad'dan Basra'ya kadar olan bölge ile Luristan'ın tamamında hâkimiyeti ele geçirmişlerdir.¹⁷

Şahruh'u koyu bir Sünnîleştirme, ya da Sünnî canlandırma siyasetine sevk eden şey, işte bu müfrit Şîî karakterli dinî-sosyal hareketlerin büyümesiyle ortaya çıkacak olan tehlikeyi önlemek ve mevcut siyasî durumun devamlılığını garanti altına almak ihtiyacıydı.¹⁸ Şahruh bu amaçla girişmiş olduğu siyaseti 1409 yılında başkent Semerkand'ı ele geçirdiği zaman, ilk önce babası Timur'un mezarını ziyaret ederek, Türk-Moğol âdetince türbeyi süsleyen elbiselerini, silahlarını ve özel eşyalarını kaldırmak ve türbede Kur'an okunması geleneğini yeniden canlandırmak suretiyle başlatmıştır.¹⁹ Şahruh'un kendisini Timur'un hâkimiyetini İran'da yeniden canlandıran kişi olarak, Moğol İslâmını İran'da kuran Gazan Han ile özdeşleştirdiğini ifade eden Manz'a göre Şahruh'un bu ilk icraatı, İslâm'ı kabul ettikten sonra Tebriz'e hareket edip kiliseleri ve tapınakları tahrip eden Gazan Han'ın iktidarının dramatik başlangıcını hatırlatmaktadır.²⁰

Şahruh'un İslâmîleştirme siyasetinin bir diğer adımı ise başkenti Semerkand'dan "İslâmın Kubbesi" diye adlandırılan Herat'a taşınmasıdır. Şahruh'un izleyeceği dinî siyasetin temel taşı oluşturulan bu taşınma, Mâverâünnehir'den Horasan'daki eski fıkıh, İslâmî eğitim ve dindarlık merkezlerine doğru bilinçli bir yönelme olup, yeni bir kültürel uyum sürecinin başlamasına işaret etmekteydi.²¹ Bu kültürel uyumdan kasıt İslâmîleşme olup, Şahruh'un bu hareketi 1411 yılında yasa ve yargıyı kaldırılarak şeriatı tek

¹⁷ Aka, *Şiîlik*, 86-87; Arjomand, *a.g.e.*, 76-77; P. Luft, "Musha'sha'", *EP*, VI, 672a. Muşa'şa'lar hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Ali Rencber, *Muşa'şa'yân: Mâhiyet-i Fikrî-İctimâî ve Ferâyend-i Tehevulât-ı Târihî*, Tahran 1382 h.ş.

¹⁸ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 211; Aka, *XV. Yüzyılın İlk Yarısında Timurlu*, 2.

¹⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ibi Teymur*, yay. Ahmet Fâyiz el-Hımsî, Beyrut 1986, 448; Manz, Beatrice Forbes, "Mongol History Rewritten and Relived", *REMMM*, 89-90(2000), 143.

²⁰ Manz, *Mongol History*, 143-144.

²¹ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 211.

Şahruh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti

başına geçerli kılmasını daha da kolaylaştıracaktı.²² Çünkü Şahruh için Horasan, Cengiz yasasını kaldırıp, şeriatı ilan etmek için Çağatay mirasının ve ulusunun hala çok fazla etkili olduğu Mâverâünnehir'e göre daha elverişli bir bölgeydi. Zira Herat'ta hüküm süren Şahruh, Semerkand'ı başkent edinen babası Timur ve kendi çocukları gibi Cengiz Han soyundan gelen bir kukla han ilan etme gereği hissetmemişti. Yasayı kaldırıp, şeriatı cari kıldıktan sonra, hiçbir Timurlu hükümdarı döneminde görülmemiş bir şekilde içki ile mücadeleye girişen Şahruh'un, bundan sonraki uygulamaları dikkatle incelendiğinde onun basit bir İslâmîleştirme siyasetinden daha ileri gittiği görülür. Yani sadece İslâmiyet ile uyuşmayan Türk-Moğol geleneklerini uygulamadan kaldırmak, şeriata önem vermek ya da Timurlu döneminin bir gerçeği olan aşırı alkol tüketimiyle mücadele etmekle yetinmemiş, aksine bilinçli bir Sünnî canlandırma teşebbüsüne girişmiştir.

Şahruh'un uyguladığı Sünnîleştirme siyasetinde bir yandan sünnetin canlandırılmasına gayret edilirken, diğer yandan *ehl-i bidat* olarak kabul edilen ve şeriatın bütünlüğünü tehdit eden müfrit Şîî akımların ortadan kaldırılmasına çalışılıyordu.²³ Yeni başkent Herat'ta Türk-Moğol örfî hukukunu(yasa) resmen terk ederek, şeriatı yeniden yürürlüğe koyan Şahruh'un, sünneti canlandırması günlük hayata daha çok içki, fuhuş ve kumar gibi şeriatça haram kılınmış şeylerin yasaklanması şeklinde yansırken, dört hak mezhebin, özellikle de Hanefî ve Şafî mezhebinin, itibarı da yükseltiliyordu. Ayrıca İslâm inancının yayılması amacıyla Hindistan ve Deşt-i Kıpçak gibi bölgelere de din adamları gönderiliyordu.²⁴ Şahruh İslâm inancını yaymak amacıyla, meşhur Ahmed-i Câm'ın torunlarından olan ve onun türbesi ile hankâhının şeyhülislâmı olan Hâce Şehabeddin Ebû'l-Mekarim'i Hindistan'a yollamış ve burada iki yıl kalan Ebû'l-Mekarim birçok ateşperest ve kâfirin İslâm dinini kabul etmesini sağlamıştır.²⁵ Bu dönemde aynı amaçla Deşt-i Kıpçak'a ise Şeyh Hüseyin-i Harezmi(ö.839/1435-36)'nin gönderildiğini görüyoruz.²⁶

Şahruh, sünneti canlandırmanın ideolojik temel taşı olarak Herat'ın XI. yüzyıldaki meşhur muhaddislerinden Abdullah-ı Ensarî(ö.1089)'nin türbesini

²² Celâleddin Ebû Muhammed el-Kâyinî, *Nasâ'ih-i Şahruhi*, Vienna, Nationalbibliothek, Cod. A.F. 112, 2a.

²³ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 211.

²⁴ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 212.

²⁵ Derviş Ali-i Buzcânî, *Ravzâtü'r-Reyâhîn*, yay. Haşmet Müeyyed, Tahran 1345 h.ş., 110-11.

²⁶ DeWeese, *The Kashf el-Hudâ*, 206.

seçmiştir.²⁷ Burada daha çok bir muhaddis olarak ün salan Ahmed b. Hanbel tarafından temelleri atılan, âlimleri İslâm hukuk tarihi içerisinde ehl-i hadis olarak tanınan ve geliştirdikleri bidat teorisi ile diğer Sünnî mezheplere göre daha mutaassıp bir musamahasızlığa sahip olan Hanbelî mezhebine²⁸ bağlı bir kimsenin türbesinin seçilmesi tesadüfi değildi. Abdullah-ı Ensarî'nin özelliklerine bakıldığında ise bu seçimin ne kadar özenle yapıldığı daha iyi anlaşılır. *Nefahâtü'l-Üns*'te Abdullah-ı Ensarî'nin daha küçük yaşta kendini hadis ilmine adanmış, hadis ile ilgilenmekten yemek yemeye vakit bulamadığı için annesinin, o çalışırken lokmaları ağzına koymak sureti ile kendisini beslediğinden bahsedilmektedir. Ayrıca onun sünnetin savunucusu ve bidatın önleyicisi olduğu ifade edilmektedir. "Hayattaki tek amacının Hz. Peygamberin sünnetine hizmet etmek olduğunu" söyleyen Abdullah-ı Ensarî'nin, bir milyon isnadıyla birlikte 300.000 tane hadisi ezbere bildiği de kaydedilmektedir.²⁹ Şahrüh, bu amaç doğrultusunda Herat'ın 2,5 km kadar kuzey doğusundaki Gazurgâh köyünde bulunan Abdullah-ı Ensarî'nin kabri üzerine büyük bir türbe, çevresinde de çok güzel bir cami ve imaret yaptırarak buraya birçok mal vakfetmiş ve her ayın ilk perşembe günü yağmur-kar-hastalık demeden bu türbeyi ziyaret etmeyi de adet haline getirmiştir.³⁰ Sünnet konusunda ödün vermeyen bu Hanbelî muhaddisinin kültürünün yükseltilmesi, sünnete olan bağlılığı ile tanınan Şahrüh'un uygulamaya çalıştığı Sünnî uyanışın muhafazakâr tabiatını ortaya koymaktadır.

Şahrüh daha sonra Ensarî'nin hocası olan ve önceleri Kert melikleri tarafından onurlandırılan Hâce Ebû Abdullah-ı Takî(ö.416/1025-26)'nin mezarı üzerine de bir türbe inşa ettirmek suretiyle Ensarî kültürünü daha da yüceltmıştır.³¹ Abdullah-ı Ensarî'nin türbesine ve kültürüne verilen bu önemin Şahrüh sonrası dönemde de aynen devam ettiğini görüyoruz. Mirza Ebû'l-Kasım Babur türbede tadilat yaptırmış, bu türbeyi ziyaretin müdavimi olan Sultan Ebû Said de Gazurgâh'a su getirerek yeni araziler vakfetmiş, Hüseyin

²⁷ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 212.

²⁸ Ferhat Koca, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XV, 538.

²⁹ Abdurrahman-ı Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, yay. Mehdi Tevhidî Pür, Tahran 1375 h.ş., 4, 334; Seyyid Asileddin Abdullah-ı Vâiz, *Maksadü'l-İkbâl-i Sultâniyye ve Mirsadü'l-Âmâl-i Hakaniyye*, yay. Necib Mâil-i Herevî, Tahran 1351 h.ş., 30.

³⁰ Abdürrezzak-ı Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, II/1-II/2, yay. Abdülhüseyn-i Nevâî, Tahran 1383 h.ş., II/1, 369-371; Abdullah-ı Vâiz, *Maksadü'l-İkbâl-i Sultâniyye*, 30; Aka, *Mirza Şahrüh*, 136, 183.

³¹ Beatrice Forbes Manz, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge 2007, 219.

Baykara ise Abdullah-ı Ensarî soyundan geldiğini iddia ederek türbeye diğer hükümdarlardan daha fazla özen göstermiş ve türbe en parlak dönemini onun zamanında yaşamıştır.³²

Sünneti bu şekilde canlandırmaya çalışan Şahruh, doktrinsel olarak Sünnî inancı teşvik etmek ve korumak amacıyla Herat'ta 1410 yılında bir *medrese-hankâh* külliyesi inşaa ettirdi ki, bu medrese Selçuklular tarafından XI. yüzyılda Şiîlere, özellikle de İsmailî akımlara karşı kurulmuş olan Nizâmîye medreselerinin oynadığı rolün aynısını oynayacaktı.³³ Şahruh, İslâmî ilimlerden fıkıh, tefsir ve hadisin okutulduğu bu medresenin içinde bulunduğu külliye *usul ve furu'*, *ma'kul* ve *meşru'* ilimler kütüphanesi ile donattı. Vakfeden kimse olarak Şahruh, müderris atama yetkisine sahip olduğundan Hanefî ve Şafî mezhebine bağlı dört tane müderris atayarak bu iki mezhebin tekeline garanti altına aldı.³⁴ Bu kimseler dönemin önde gelen âlimlerinden Celâleddin Yusuf-ı Evbehî(ö.1430), Mevlânâ Yusuf-ı Hallâc(ö.1420), Nizâmeddin Abdurrahim-i Yar Ahmed(ö.1425) ve Hâce Nasreddin Lütfullah-ı Azizullah(ö.1420) idi.³⁵ Mesela Celâleddin Yusuf-ı Evbehî dönemin büyük âlimlerinden Hanefî ve Şafî fakihî Saâdeddin Mesud et-Taftâzânî'nin öğrencisi olup, et-Taftâzânî onun hem *funun-ı ma'kul*, hem de *'ulum-ı menkul'*de olan ustalığına duyduğu saygıdan dolayı, ona verdiği icâzetde, kendi çalışmalarında bulduğu hataları düzeltme yetkisi bile vermişti.³⁶ Aynı şekilde aklî ve naklî ilimler ile hadis alanında ün yapmış olan Mevlânâ Yusuf-ı Hallâc da İran dünyasındaki âlimlerin en büyüklerinden birisi olarak kabul edilmekte ve Herat'taki imamların ve müderrislerin çoğunun onun öğrencisi olduğundan bahsedilmektedir.³⁷ Külliye içerisindeki hankâha ise şeyh olarak Hâce Alâeddin Ali el-Çiştî'yi atayan

³² Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, II/2, 759; Muineddin Muhammed Zemçi-i İsfizârî, *Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâf-ı Medineti Herat*, yay. Seyyid Muhammed Kâzım İmam, I-II, Tahran 1338-1339 h.ş., II, 224; Hondmir, *Habibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, I-IV, yay. Muhammed Debir Siyâkî, Tahran 1333 h.ş., IV, 113-114; Nizâmeddin Abdülvasi-yi Nizâmî, *Menşe'ü'l-İnşâ*, yay. Rükneddin Hümâyûnferruh, Tahran 1357 h.ş., I, 137-38, 280. Abdullah Ensarî türbesinin ve kültürünün Şahruh döneminde yükseltilmesi ve türbenin Timurlu dinî hayatında sahip olduğu önem ile ilgili olarak bkz. M. E. Subtelny, "The Cult of 'Abdullâh Ansârî under the Timurids", *God is Beautiful and He Loves Beauty*, ed. J. Christoph Bürgel – Alma Giese, Bern 1994, 377-406.

³³ Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, II/1, 130-133; Aka, *XV. Yüzyılın İlk Yarısında Timurlu*, 2.

³⁴ Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, II/1, 133; Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 213; Subtelny, *The Cult*, 380-81.

³⁵ Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, II/1, 133; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, IV, 6-7.

³⁶ Hondmir, *Habibü's-Siyer*, IV, 6.

³⁷ Abdullah-ı Vâiz, *Maksadü'l-İkbâl-i Sultâniyye*, 75.

Şahrüh, iki büyük emiri Alike Kükeltaş ve Firuzşah gibi devletin önde gelen şahsiyetleri ile birlikte medresenin açılış törenine (*ruz-i iclas*) bizzat katılmak suretiyle de bu medresenin önemine vurgu yapmıştır. Şemseddin Muhammed el-Cezerî'nin bu törene katılması da konumuz açısından ayrı bir önem taşımaktadır.³⁸

Medreselerde ola gelen ve Timur döneminde de görmeye alışık olduğumuz münazaraların bir benzeri de bu törende Şahrüh'un huzurunda yapılmıştır: Müderrislik kürsüsünün yeni sahibi Celâleddin Yusuf-ı Evbehî'nin açılış dersindeki münazarada, bir diğer müderris olarak atanan Yusuf-ı Hallâc'ın öğrencisi olan Şemseddin Muhammed-i Câcermî(ö.1459)³⁹ muhalefet kanadına seçilmiştir. Muhammed-i Câcermî, ez-Zemahşerî'nin bir Kur'an tefsiri olan *el-Keşşâf*'ı okumuş, ardından da et-Taftâzânî'nin bu kitap üzerine olan haşiyelerine karşı on tane itiraz sıralamıştır. Cezerî, Farsça bilmediği için konu ilk olarak Arapça sunulmuş, ardından da orada hazır bulunanların anlayabilmesi için Farsça tekrar edilmiştir. Celâleddin Yusuf-ı Evbehî eski hocasının haşiyelerine karşı yapılan itirazların altı tanesine başarılı bir şekilde karşı koymuş, geriye kalan dört tanesini ise "Eğer et-Taftâzânî'nin haşiyeleri on tane itirazı hak etmiş olsaydı, kendisinin çalışmaları tüm İslâm âleminde bu kadar şöhrete sahip olamazdı" şeklinde kıyas göstermek suretiyle cevaplamıştır. Evbehî'nin bu dersi Emir Firuzşah'ın beğenisini kazanmış ve "Evbehî bugün, hocasının kendisine verdiği tüm haklara layık olduğunu gösterdi" demiştir. Evbehî de bu övgüye "Hocama olan borcum o kadar büyüktür ki, onun eşliğini kirpiklerimle yüz yıl süpürsem gene de borcumu ödeyemem" şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁰ Burada et-Taftâzânî'ye yapılan bu atıf oldukça önemlidir. Çünkü et-Taftâzânî ve el-Curcânî arasında yapılan ve bazılarının göre el-Curcânî'nin zaferi ile sonuçlanan entellektüel rekabet açısından değerlendirildiğinde bu et-Taftâzânî'nin ve onun âlimliğinin haklı çıkması anlamına geldiği gibi, Şahrüh'un medresesindeki hukuk ve yüksek öğrenimin doğrultusunu belirleyen daha muhafazakâr tarzını da ortaya koymaktadır.⁴¹

Şahrüh, kurduğu medrese ile İslâmî eğitimin Sünnî inanca dayalı resmî talimatını dikte ettirmek suretiyle Herat'taki dinî eğitimi tekeline almaya çalışırken, görevlendirdiği vâizler aracılığıyla da toplumdaki sapkın düşünceleri

³⁸ Hondmir, *Habibü's-Siyer*, IV, 7, Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, II/1, 133-34.

³⁹ Abdullah-ı Vâiz, *Maksadü'l-İkbâl-i Sultâniyye*, 93-94.

⁴⁰ Hondmir, *Habibü's-Siyer*, IV, 7.

⁴¹ Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 213.

yok etmek istiyordu. Bu dönemde birçok âlim, Timurlu rejiminin halk tarafından meşru olarak kabul görmesini ve toplumdaki bidat ve sapkın düşüncelerin yok edilmesini sağlamak amacıyla, genellikle Timurlu başkentinde bol miktarda bulunan ve halk arasında oldukça popüler olan din büyüklerinin türbelerinde halka vaaz vermekle görevlendirilmiştir. Daha çok dinî-siyasî propagandacılar olarak Timurlu rejimine hizmet eden bu vâizlerin en tanınmış Şemseddin Muhammed el-Cezerî'den hadis okuyan ve uzun yıllar Şahruh'un muhtesibliğini yapan muhaddis ve Hanefî vâizi Mevlânâ Celâleddin Muhammed el-Kâyinî(ö.838/1434-35) idi.⁴² Şahruh 818/1415-16 yılında Herat'taki Kadı Abdullah türbesinde vâizlik yapan el-Kâyinî'yi, bölgedeki kötü inançları kaldırmak ve şeriatı canlandırmak amacıyla Nizarî İsmailîlerin geleneksel yerleşim alanı ve mücadele edilen müfrit Şîî akımların önderlerinden bir kaçının doğum yeri olan Kuhistan'a göndermiştir ki, el-Kâyinî bu görevde gayet başarılı olduğunu ve tüm bölgeyi sadece 11 aylık bir zaman zarfında Sünnîliğe çevirdiğini ifade etmektedir.⁴³

Şahruh'un, Şîî akımlara karşı uyguladığı politikalarından rahatsızlık duyan ve Timurlulardan, önderleri Fazlullah-ı Hurûfî'nin intikamını almak niyetinde olan Hurûfîler, 1427 yılında Şahruh'a bir suikast girişiminde bulundular. 21 Şubat 1427 tarihinde Cuma namazı kılmak üzere camiye giden Şahruh, namazdan sonra camiden çıkmak üzereyken Ahmed-i Lur adındaki bir kişi, elinde bir kâğıt ile istekte bulunur gibi davranarak kendisine yaklaşmış ve ani bir saldırı ile onu karnından bıçaklamıştır. Hükümdarın adamları hemen Ahmed-i Lur'u yakalayıp öldürmüşler ve hükümdarı Bağ-ı Zagan'a getirmişlerdir. Yarası çok ciddi olmayan Şahruh doktorların ihtimamı sayesinde birkaç gün içerisinde iyileşerek eski sağlığına kavuşmuştur. Mirza Baysungur başkanlığında bir heyetin yaptığı soruşturma sonucunda bu hareketin Fazlullah-ı Hurûfî'nin kız kardeşinin oğlu olan Hâce Adudeddin tarafından idare edildiğinin öğrenilmesi üzerine Hâce Adudeddin ve Ahmed-i Lur'un yanı sıra kendileriyle işbirliği yapan birçok Hurûfî öldürülerek Çiharsu başında yakılmışlardır. Ayrıca Ahmed-i Lur'un bir Safevî daisi olan Kâsım-ı Envâr(ö.1433)'in tekkesine gidip geldiğinin öğrenilmesi üzerine Kâsım-ı Envâr

⁴² Hondmir, *Habibü's-Siyer*, IV, 13.

⁴³ el-Kâyinî, *Nasâ'ih-i Şahruhi*, 302a-306b; Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 218; Subtelny, *The Cult*, 382.

da Herat'tan sürülmüştür.⁴⁴ Bu olay Şahruh'un yükselmekte olan Şîf akımları iktidarı için neden bir tehdit olarak algılandığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Şîf inanç ve akımlar karşısında Sünnileştirme siyaseti güden Şahruh bir yandan bu tip hareketlerin önderlerinden bazılarını idam ettirmek bazılarını ise sürgüne göndermek suretiyle sert tedbirlere de başvurmuştur. Şahruh'un saltanatı için en büyük tehlikeyi yaratan ve kendilerine karşı en sert tedbirlerin alındığı akım şüphesiz Şahruh'u öldürmeye teşebbüs eden Hurûflik akımı olmuştur. Ayrıca Mehdilik iddiası ile ortaya çıktığını ve Şahruh'un emriyle birkaç defa tutuklanıp sürgüne gönderildiğini gördüğümüz Muhammed Nûrbağş'ın şeyhi olan Hâce İshâk-ı Huttelânî de Muhammed Nûrbağş'ın mehdilik iddiasını kabul ettiği gerekçesiyle Şahruh'un emriyle idam edilmiştir.⁴⁵

Bu şekilde bir Sünnî canlandırma siyaseti takip eden ve kendi hayatında dinin tüm emirlerini yerine getirmeye çalışan Şahruh, dönemin kaynaklarında "İslâmın muhafızı", "Şeriat yumurtasının koruyucusu humâ kuşu", "Küfrü, bidatı ve zındıklığı ortadan kaldıran ve sünneti canlandıran kişi" gibi ifadelerle tasvir edilmiştir.⁴⁶ Ayrıca kendisine bir nasihat kitabı yazan el-Kâyinî ile tarihçilerden Şerefeddin Ali-i Yezdî ve Abdürrezzak-ı Semerkandî, her asrın başında bir din müceddidinin geleceğine dair hadis-i şerife dayanarak Şahruh'u *müceddid* olarak göstermişlerdir.⁴⁷ Bu siyaset, Şahruh'un, dindar halkın nezdindeki şahsî itibarını artırdığı gibi, daha çok İslâmî meşruiyete dayanan saltanatının da daha fazla kabul görmesini sağlamıştır. Modern araştırmacılar ise bu gayretlerinden dolayı Şahruh için "Hareketli ve değişken bir göçebe imparatorluğu, Sünni-Ortodoks bir İslâm devletine dönüştürdü" ifadesini

⁴⁴ Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, 615-17; IV, 10; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, II/1, 380-84. Bu olay ile ilgili geniş bilgi için bkz. Aka, *Mirza Şahruh*, 138-140. Kâsım-ı Envâr'ın bu olayla ilgisi ve kendisinin Hurûfî olup-olmadığı konusunda bkz. Roger M. Savory, "A 15th Century Safavid Propagandist at Harât", *American Oriental Society, Middle West Branch, Semi-Centennial Volume: a collection of original essays*, ed. D. Sinor, Indiana University Press, Indiana-London 1969, 189-97.

⁴⁵ Hâfız Hüseyin Kerbelâi-i Tebrîzî, *Ravzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cenân*, II, yay. Cafer Sultan el-Karrâî, Tahran 1383 h.ş., 249-250.

⁴⁶ el-Kâyinî, *Nasâ'ih-i Şahruhî*, 2a; Subtelny-Khalidov, *The Curriculum*, 212.

⁴⁷ el-Kâyinî, *Nasâ'ih-i Şahruhî*, 3a-3b; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, II/1, 494; Yezdî, *Zafernâme*, I, 212. Yezdî Şahruh için ayrıca "Peygamberin ağzıyla vaat edilmiş olan sekizinci yüzyıldaki kişi" şeklinde bahsetmektedir (I, 13). İslâm'daki müceddid kavramı ile ilgili olarak bkz. Ella Landau-Tasseron, "The 'Clical Reform': A Study of the Mujaddid Tradition", *Studia Islamica*, 70(1989), 79-117.

Şahruh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti

kullanılmaktadırlar.⁴⁸ Bununla birlikte Şahruh'un izlemiş olduğu Sünnî canlandırma siyasetinin Şîî akımlara karşı kesin ve belirleyici bir neticeye ulaşmadığını, sadece geçici bir süreliğine Kâsım-ı Envâr ve Şâh Nimetullah-ı Velî gibi karizmatik şeyhlerin popüler ve tehlikeli cazibelerinin etkisiz hale getirilebildiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman-ı Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, yay. Mehdi Tevhidî Pûr, Tahran 1375 h.ş.
- Abdürrezzak-ı Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, yay. Abdülhüseyn-i Nevâtî, II/1-II/2, Tahran 1383 h.ş.
- Ajend, Yakub, *Hurûfiyye der Târih*, Tahran 1369 h.ş.
- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991.
- _____, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara 1994.
- _____, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şîîlik", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993)*, İstanbul 1993, 64-103.
- _____, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Timurlu Hükümdarlarının Dinî Tavırları", *XV. Türk Tarih Kongresi'nde (Ankara 2006) Sunulan Bildiri (7 sayfa)*.
- Aksu, Hüsamettin, "Hurûfîlik", *DİA*, XVIII, 408-412.
- _____, "Fazlullah-ı Hurûfî", *DİA*, XII, 277-279.
- _____, "A Brief Sketch of the Activities of the Hurûfî Movement and Its Spread Through Western Asia", *Islamic Culture*, LXXIII/2(1999), 115-124.

⁴⁸ Meselâ bkz. James Thrower, *The Religious History of Central Asia from the Earliest Times to the Present Day*, Lewiston-Queenston-Lampeter 2004, 155-156.

Amoretti, B. S., "Religion in the Timurid and Safavid Periods", *CHI*, VI, 610-655.

Arjomand, Said Amir, *The Shadow of God and Hidden Imam: Religion, Political Order, and Societal Change in Shi'ite Iran from the Beginning to 1890*, Chicago-London 1984.

Aubin, Jean, "La fin de l'état Sarbadâr du Khorassan", *Journal Asiatique*, CCLXII(1974), 95-118.

Bashir, Shahzad, *Messianic Hopes and Mystical Vision: the Nûrbakshîya between Medieval and Modern Islam*, Columbia 2003.

Bausani, A., "Hurûfiyya", *EF*², III, 600-601.

Caskel, Werner, "Ein Mahdî des 15. Jahrhunderts: Saijid Muhammad Ibn Falâh und seine Nachkommen", *Islamica*, IV (1929-31), 48-93.

Celâleddin Ebû Muhammed el-Kâyinî, *Nasâ'ih-i Şahruhî*, Vienna, Nationalbibliothek, Cod. A.F. 112.

Daftary, Farhad, *The İsmâ'îlîs: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992.

_____, "The Medieval İsmâ'îlîs of the Iranian Lands", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth, Volume II, The Sultan's Turret: Studies in Persian and Turkish Culture*, ed. Carole Hillenbrand, Leiden-Boston-Köln 2000, 43-81.

Derviş Ali-i Buzcânî, *Ravzâtü'r-Reyâhîn*, yay. Haşmet Müeyyed, Tahran 1345 h.ş.

DeWeese, Devin A., *The Kashf el-Hudâ of Kamâl al-Dîn Huseyn Khorezmî: A Fifteenth-Century Sufî Commentary on the Qasîdat al-Burdah in Khorezmian Turkic*, Basılmamış Doktora Tezi, Indiana Üniversitesi 1985.

Gölpınarlı, Abdülbaki, "Fadl Allâh Hurûfî", *EF*², II, 733-35.

_____, *Hurufîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1989.

Hâfız Hüseyin Kerbelâî-i Tebrîzî, *Ravzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cenân*, I-II, yay. Cafer Sultan el-Karrâî, Tahran 1383 h.ş.

Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, I-IV, yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî, Tahran 1380 h.ş.

Hondmir, *Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, I-IV, yay. Muhammed Debir Siyâkî, Tahran 1333 h.ş.

İbn Arabşah, *Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ibi Teymur*, yay. Ahmet Fâyiz el-Hımsî, Beyrut 1986.

Koca, Ferhat, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XV, 525-547.

Şahruh'un Sünnî Canlandırma Siyaseti

- Köprülü, M. Fuat, "Anadolu'da İslâmiyet" [F. Babinger-F. Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet* (haz. Mehmet Kanar, İstanbul 1996)'in içinde], 40-122.
- Landau-Tasseron, Ella, "The 'Clical Reform': A Study of the Mujaddid Tradition", *Studia Islamica*, 70(1989), 79-117.
- Lewis, Bernard, "Some Observations on the Significance of Heresy in the History of Islam," *Studia Islamica*, 1 (1953), 43-63.
- Luft, P., "Musha'sha'", *EF*, VI, 672a-675b.
- Manz, Beatrice Forbes, "Mongol History Rewritten and Relived", *REMMM*, 89-90(2000), 129-149.
- _____, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge 2007.
- Margoliouth, D. S., "Nûrbahşiye", *IA*, IX, 355-356.
- Minorsky, Vladimir, "Persia: Religion and History", *Iranica: Twenty Articles*, (b.y.y.)1964, 242-259.
- Muineddin Muhammed Zemçî-i İsfizârî, *Ravzâtü'l-Cennât fi Evsâf-ı Medineti Herat*, I-II, yay. Seyyid Muhammed Kâzım İmam, Tahran 1338-1339 h.ş.
- Nizâmeddin Abdülvasi-yi Nizâmî, *Menşe'ü'l-İnşâ*, yay. Rükneddin Hümâyûnferruh, Tahran 1357 h.ş.
- Nizâmeddin-i Şâmî, *Zafernâme*, yay. Berahî Simnânî, Tahran 1363 h.ş.
- Nurullah-ı Şûsterî, *Mecâlisü'l-Mü'minîn*, I-II, Tahran 1365 h.ş.
- Rencber, Muhammed Ali, *Muşa'sa'yân: Mâhiyet-i Fikrî-İctimâî ve Ferâyend-i Tehevvlât-ı Târihî*, Tahran 1382 h.ş.
- Riaz, Muhammed, "Mir Sayyid Muhammed Nur Bukhsh", *JPHS*, XVII(1969), 177-190.
- Ritter, Hellmut, "Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit, II. Die Anfänge der Hurûfisekte", *Oriens*, 7/1 (1954), 1-54.
- Roemer, Hans Robert, *Persien auf dem Weg in die Neuzeit: Iranische Geschichte von 1350-1750*, Beirut 1989.
- Savory, Roger M., "A 15th Century Safavid Propagandist at Harât", *American Oriental Society, Middle West Branch, Semi-Centennial Volume: a collection of original essays*, ed. D. Sinor, Indiana University Pres, Indiana-London 1969, 189-97.
- Seyyid Asileddin Abdullah-ı Vâiz, *Maksadü'l-İkbâl-i Sultâniyye ve Mirsadü'l-Âmâl-i Hakaniyye*, yay. Necib Mâil-i Herevî, Tahran 1351 h.ş.

Musa Şamil Yüksel

Subtelny, Maria Eva, “The Cult of ‘Abdullâh Ansârî under the Timurids”, *God is Beautiful and He Loves Beauty*, ed. J. Christoph Bürgel – Alma Giese, Bern 1994, 377-406.

Subtelny, Maria Eva, - Anas B. Khalidov, “The Curriculum of Islamic Higher Learning in Timurid Iran in the Light of the Sunni Revival Under Shâh-Rukh”, *JAOS*, 115ii(1995), 210-236.

Şerefeddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, I-II, yay. Muhammed Abbasî, Tahran 1336 h.ş.

Thrower, James, *The Religious History of Central Asia from the Earliest Times to the Present Day*, Lewiston-Queenston-Lampeter 2004.